

OD ISTOG PISCA

RAZGOVORI U PRINSTONU

PET UGLOVA

RIBA U VODI – MEMOARI

DISKRETNi HEROJ

KELTOV SAN

AVANTURE NEVALJALE DEVOJČICE

JARČEVA FEŠTA

POHVALA MAJCI

POVEST O MAJTI

RAT ZA SMAK SVETA

PANTALEON I POSETITELJKE

RAZGOVOR U KATEDRALI

GRAD I PSI

ZELENA KUĆA

# RAJ NA DRUGOM ČOŠKU

MARIO VARGAS LJOSA

Prevela  
Ljiljana Popović Anđić

■ Laguna ■

Naslov originala

Mario Vargas Llosa

EL PARAÍSO EN LA OTRA ESQUINA

Copyright © Mario Vargas Llosa 2003

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Za Karmen Balsels,  
prijateljicu celog života*



Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta  
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

„Šta bi bilo od nas bez pomoći onoga što ne postoji?“

Pol Valeri,

*Kratka epistola o mitu*

# I

## Flora u Okseru

*April 1844.*

Otvorila je oči u četiri sata ujutro i pomislila: „Danas počinješ da menjaš svet, Florita.“ Nisu je opterećivali izgledi da pokrene mašineriju koja će za nekoliko godina promeniti čovečanstvo i izbrisati nepravdu. Osećala je spokoj i snagu da se suoči sa preprekama na koje će naići. Kao onog popodneva pre deset godina u Sen Žermenu, na prvom sastanku sensimonista, kada je, slušajući Prospera Anfantena kako opisuje mesijanski par koji će osloboditi svet, sama sebi odlučno obećala: „Žena-mesija ćeš biti ti.“ Jadni sensimonisti, sa svojom poludelom hijerarhijom, svojom fanatičnom ljubavlju prema nauci i tom idejom da je dovoljno staviti u vladu industrijalce i voditi društvo kao preduzeće da bi se postigao napredak! Ostavila si ih daleko za sobom, Andaluzanko.

Polako je ustala, okupala se i obukla. Prethodne večeri, nakon što ju je posetio slikar Žil Lor da joj poželi sreću na putovanju, završila je s popisivanjem svog prtljaga i sa služavkom Mari Madlen i vodonošom Noelom Tafanelom spustila ga je u podnožje stepenica. Lično se pobrinula

za torbu sa tek odštampanim primercima *Radničke unije*: pošto je bila veoma teška, na svakih nekoliko stepenika morala je da stane da uzme dah. Kada su u Ulicu Bak stigla kola da je odvedu do pristaništa, Flora je već nekoliko sati bila budna.

Još je bila duboka noć. Na raskršćima su ugasili plinske fenjere i kočijaš, utonuo u ogrtač iz kojeg su mu virile samo oči, podbadao je konje pucketavim bičem. Čula je zvona Sen Sulpisa. Puste i mračne ulice izgledale su joj sablasno. Ali na obali Sene pristanište je vrvelo od putnika, mornara i radnika koji su se spremali za polazak. Čula je naredbe i uzvike. Kada se brod otisnuo ostavljajući za sobom trag penaste zvezde u tamnim vodama reke, na prolećnom nebu je blistalo sunce i Flora je u kabini pila topao čaj. Ne gubeći vreme, zapisala je u dnevnik: 12. april 1844. I odmah zatim počela je da proučava svoje saputnike. Stići će u Okser predveče. Dvanaest sati da obogatiš svoja znanja o siromašnima i bogatima na ovoj rečnoj zbirci uzoraka, Floro.

Putovalo je malo buržuja. Priličan broj mornara sa brodova koji su u Pariz dovozili poljoprivredne proizvode iz Žoanjijsa i Oksera vraćao se u svoja mesta. Okruživali su svog gazdu, kosmatog, riđeg i grubog pedesetogodišnjaka, sa kojim je Flora prijateljski popričala. Sedeći na palubi među svojim ljudima, u devet sati ujutro im je razdelio hleb po želji, svakom čoveku po sedam ili osam rotkvica, malo soli i dva kuvana jajeta. I u jednoj kalajisanoj čaši koja je išla iz ruke u ruku, gutljaj domaćeg vina. Ovi mornari su zarađivali franak i po za radni dan i u dugim zimama preživljavali su u oskudici. Njihov posao na otvorenom bio je težak u vreme kiša. Ali u odnosu tih ljudi prema gazdi Flora nije primetila servilnost onih engleskih mornara koji su se jedva usuđivali da svoje šefove pogledaju u oči. U tri sata po podne gazda im

je izneo poslednje jelo tog dana: nasečenu šunku, sir i hleb, koje su, sedeći u krugu, jeli u tišini.

U luci u Okseru trebalo joj je užasno mnogo vremena da istovari prtljag. Bravar Pjer Moro joj je rezervisao mali i star hotel u centru, u koji je stigla u zoru. Dok se raspakivala, zaiskrila je prva svetlost. Legla je u krevet znajući da neće oka sklopiti. Ali prvi put posle dugog vremena, za tih nekoliko sati koliko je ležala i kroz pamučne zavese posmatrala kako nadire dan, nije razmišljala o svojoj misiji, žalosnom čovečanstvu i radnicima koje će regrutovati za Radničku uniju. Misli je na kuću u kojoj se rodila, u Vožiraru, na periferiji Pariza, u četvrti onih buržuja kojih se sada gnušala. Sećala si se *one* kuće, prostrane i udobne, sa čuvanim vrtovima i zaposlenim služavkama, ili kako ju je opisivala tvoja majka kada više niste bile bogate nego siromašne i nezbrinuta gospođa se tešila tim prijatnim sećanjima zbog prokišnjavanja, promiskuiteta, natrpanosti i ružnoće dva sobička u Ulici Foar? Morale su tamo da se sklone kada su im vlasti oduzele kuću u Vožiraru, tvrdeći da venčanje tvojih roditelja koje je u Bilbau obavio jedan francuski sveštenik u egzilu nije bilo legalno i da je don Marijano Tristan, Španac iz Perua, bio građanin zemlje s kojom je Francuska bila u ratu.

Moguće je, Florita, da je tvoje sećanje na te prve godine zadržalo samo ono što ti je ispričala majka. Bila si suviše mala da se sećaš baštovana, služavki, nameštaja presvučenog u svilu i baršun, teških zavesa, predmeta od srebra, zlata, kristala i rukom slikanog porcelana koji su ukrašavali dnevnu sobu i trpezariju. Madam Tristan je bežala u blistavu prošlost Vožirara da ne gleda oskudicu i bedu smrdljivog Trga Mober, koji je vrveo od prosjaka, skitnica i propalica, ni onu Ulicu Foar, punu kafana, gde si provela nekoliko godina detinjstva koje si, da, jesi, pamtila vrlo dobro. Podiži i

spuštaj lavore s vodom, podiži i spuštaj kese sa đubretom. U strahu da ćeš na strmom, izjedenom i škripavom stepeništu sresti čika Đuzepea, onog starog pijanca poplavelog lica i otečenog nosa, što rado pipka žene, koji te je prljao pogledom i ponekad štipkao. Godine oskudice, straha, gladi, tuge, posebno kada je tvoja majka padala u razarajuću otupelost, nesposobna da prihvati svoju nesreću, nakon što je živela kao kraljica sa svojim mužem – svojim zakonitim mužem, bez obzira na sve – don Marijanom Tristanom i Moskosom, pukovnikom vojske kralja Španije koji je prerano preminuo usled trenutačnog izliva krvi u mozak, 4. juna 1807, kada ti je bilo samo četiri godine i dva meseca.

Nije bilo verovatno ni da se sećaš svog oca. Puno lice, guste obrve i kovrdžavi brkovi, blago ružičast ten, ruke sa prstenjem, dugi, sivi zulufi don Marijana koji su ti dolazili u sećanje nisu bili od oca od krvi i mesa koji te je u rukama nosio da gledaš kako leptiri lete u cveću vrta u Vožiraru i ponekad bi rešio da ti da cuclu, taj gospodin koji je provodio sate u radnoj sobi čitajući hronike francuskih putnika po Peruu, don Marijano koga je posećivao mladi Simon Bolivar, budući Oslobodilac Venecuele, Kolumbije, Ekvadora, Bolivije i Perua. To su bila sećanja na portret koji je tvoja majka držala na noćnom stočiću u stančiću u Ulici Foar. Na ulje don Marijana koje je imala porodica Tristan u Santo Domingu u Arekipi, koje si satima posmatrala dok se nisi uverila da je taj zgodni, elegantni i imućni gospodin – tvoj otac.

Čula je prve jutarnje zvuke sa ulica Oksera. Flora je znala da više neće spavati. Sastanci su joj počinjali u devet. Ugovorila je nekoliko zahvaljujući bravaru Morou i pismima sa preporukama dobrog Agrikole Perdigjea koje je napisao svojim prijateljima u radničkim udruženjima za uzajamnu

pomoć u toj oblasti. Imala si vremena. Još trenutak u krevetu daće ti snage da budeš na visini događaja, Andaluzanko.

Šta bi se dogodilo da je pukovnik don Marijano Tristan živeo još mnogo godina? Ne bi upoznala siromaštvo, Florita. Zahvaljujući dobrom mirazu, bila bi udata za nekog buržuja i možda bi živela u nekoj lepoj vili okruženoj parkovima, u Vožiraru. Ne bi znala šta znači ići u krevet sa crevima skvrčenim od gladi, ne bi znala šta znače diskriminacija i eksploatacija. Nepravda bi za tebe bila neka apstraktna reč. Možda bi ti, međutim, roditelji pružili obrazovanje: škole, profesore, tutora. Mada, to nije izvesno: devojčica iz dobre kuće bila je vaspitavana samo da ulovi muža, da bude dobra majka i domaćica. Ne bi znala sve one stvari koje si morala iz potrebe da naučiš. U redu, ne bi pravila sve one pravopisne greške zbog kojih si se celog života stidela i svakako bi pročitala više knjiga nego što jesi. Provela bi godine brinući se o odeći, rukama, očima, kosi, struku, vodila bi mondenski život sa noćnim zabavama, plesom, pozorištem, zakuskama, izletima, koketovanjem. Bila bi jedan lep parazit zatočen u svom lepom braku. Nikada te ne bi zanimalo kakav je život izvan granica tvog utvrđenja, gde bi živela u senci oca, majke, muža, dece. Mašina za rađanje, srećna robinja, išla bi nedeljom na misu, pričešćivala bi se svakog prvog petka i u četrdeset prvoj godini bila bi zaobljena gospa sa neodoljivom strašću prema čokoladi i deveticama. Ne bi putovala u Peru, ni upoznala Englesku, ni otkrila zadovoljstvo u Olimpijinom zagrljaju, niti bi, uprkos pravopisnim greškama, napisala knjige koje si napisala. I, naravno, nikada ne bi postala svesna ženskog ropstva, niti bi ti palo na pamet da je za njihovo oslobođenje neophodno da se ujedine sa ostalim eksploatisanima da bi izveli mirnu revoluciju,

toliko značajnu za budućnost čovečanstva kao što je to bila pojava hrišćanstva pre 1844 godine. „Bolje je što si umro, *mon cher papa*“, nasmejala se, skačući iz kreveta. Nije bila umorna. Dvadeset četiri sata nije imala bolove ni u leđima, ni u materici, niti je osetila hladnog gosta u grudima. Bila si izvrsno raspoložena, Florita.

Prvi sastanak, u devet ujutro, bio je u radionici. Bravar Moro, koji je trebalo da je prati, morao je hitno da ode iz Oksera zbog smrtnog slučaja u porodici. Dakle, sama na igranku, Andaluzanko. U skladu sa dogovorom čekalo ju je tridesetak članova jednog od udruženja na koja su se izdelili pripadnici društava za uzajamnu pomoć u Okseru i koje je imalo lepo ime: Obaveza slobode. Skoro svi su bili obučari. Nepoverljivi i nelagodni pogledi, poneki podrugljiv, zbog toga što je posetilac bila žena. Navikla je na takav doček otkako je, mesecima ranije, u Parizu i Bordou malim grupama počela da iznosi svoje ideje o Radničkoj uniji. Dok im je govorila, glas joj nije drhtao, pokazujući veću sigurnost od one koju je imala. Nepoverenje slušalaca se osipalo dok im je objašnjavala kako će, ako se ujedine, radnici postići ono za čime žude – pravo na rad, obrazovanje, zdravlje, pristojne uslove života – dok će ih podeljene bogataši i vlasti uvek maltretirati. Svi su se složili kada je, kao podršku svojim idejama, citirala kontroverznu knjigu Pjer-Žozefa Prudona *Šta je vlasništvo?*, koja je, otkako se pojavila, četiri godine ranije, izazvala toliko buke u Parizu zbog svoje kategorične tvrdnje: „Vlasništvo je krađa.“ Dvojica prisutnih, koji su joj izgledali kao sledbenici Furijsa, došli su spremni da je napadnu, sa razlozima koje je Flora već čula od Agrikole Perdegjea: ako radnici treba da odvoje nekoliko franaka od svojih bednih zarada da plate kvotu za Radničku uniju, kako će odneti komad hleba svojoj deci? Strpljivo je odgovorila

na sve primedbe. Pomislila je da bar za kvotu može da ih uveri. Ali kada je bilo reči o braku, njihov otpor je bio čvrst.

„Vi napadate porodicu i želite da nestane. To nije hrišćanski, gospodo.“

„Jeste, jeste“, odgovorila je na ivici ljutnje. Ali ublažila je glas. „Nije hrišćanski da u ime svetosti porodice muškarac kupuje ženu, pretvara je u mašinu za rađanje dece, u tegleću marvu i pritom je premlati svaki put kad popije neku više.“

Primitivši da su širom otvarali oči zbunjeni onim što čuju, predložila im je da promene temu i da bolje zajednički zamisle prednosti koje će Radnička unija doneti seljacima, zanatlijama i radnicima kao što su oni. Na primer, radničke palate. U tim modernim, provetrenim, čistim zdanjima njihova deca će steći obrazovanje, porodice će moći da im se leče kod dobrih lekara i bolničarki ukoliko im zatreba ili imaju nesreću na poslu. U te udobne kuće će moći da se povuku kada izgube snagu ili budu suviše stari za radionicu. Turobne i umorne oči koje su je gledale počele su da oživljavaju i blistaju. Zar nije vredelo za takve stvari žrtvovati mali deo plate? Neki su se složili.

Kakve su neznalice, kakve budale, kakvi egoisti bili mnogi od njih. To je otkrila kada je, odgovorivši na njihova pitanja, počela da ih ispituje. Nisu znali ništa, nisu bili radoznali i pristajali su na svoju životinjsku egzistenciju. Bio im je prevelik napor da odvoje deo svog vremena i snage da se bore za svoje sestre i braću. Eksploatacija i beda su ih zaglupele. Ponekad bi ti došlo da daš za pravo Sen Simonu, Florita: narod nije sposoban da se spasi sam, samo elita će to uspeti. Čak su se zarazili nekim buržujskim predrasudama! Bilo im je teško da prihvate da ih na akciju podstiče jedna žena – žena! Oni najbrži i najglasniji bili su nesnosno arogantni – pravili su se aristokrate – i Flora je morala da se potruži da

ne eksplodira. Zaklela se sama sebi da tokom godinu dana koliko će potrajati ova turneja po Francuskoj neće ni jedan jedini put dati povoda da zasluži nadimak Madam Koler\*, kako su je zbog njenih izliva gneva ponekad zvali Žil Lor i drugi prijatelji. Na kraju je trideset obučara obećalo da će se upisati u Radničku uniju i da će ono što su čuli tog jutra ispričati svojim kolegama stolarima, bravarima i grafičarima iz udruženja Obaveza slobode.

Dok se vraćala u hotel krivim kaldrmisanim uličicama Oksera, na jednom malom trgu sa četiri topole belog, tek izbilog lišća, ugledala je grupu devojčica koje su se igrale i svojim trčkanjem ocrtavale i brisale razne figure. Stala je da ih posmatra. Igrale su se raja, one igre koju si, po rečima tvoje majke, igrala u vrtovima Vožirara sa drugaricama iz susedstva, pred veselim pogledom don Marijana. Sećaš li se, Florita? „Je li ovde raj?“ „Ne, gospođice, na drugom čošku.“ I dok je devojčica od čoška do čoška pitala za nepristupačni raj, ostale su se zabavljale menjajući mesto iza njenih leđa. Setila se onog dana u Arekipi 1833. godine, pored Crkve milosrđa, kada je odjednom videla grupu dečaka i devojčica koji su trčkarali u predvorju jedne duboke kuće. „Je li ovde raj?“ „Na drugom čošku, moj gospodine.“ Ispostavilo se da je igra za koju si mislila da je francuska takođe peruanska. Pa dobro, šta tu ima čudno, zar nije opšta težnja da se stigne u raj? Ona je naučila svoje dvoje dece – Alin i Ernest-Kamija – da je igraju.

Za svako mesto i grad bio je predviđen precizan program: sastanci sa radnicima, novinama, najuticajnijim posednicima i, naravno, crkvenim vlastima. Da bi objasnila buržujima kako, suprotno onome što se o njoj priča, njen projekat ne

\* Franc.: *Madame-la-Colère* – Gospođa Bes. (Prim. prev.)

predviđa građanski rat, već revoluciju bez krvi, sa hrišćanskim korenima, inspirisanu ljubavlju i bratstvom. I da će upravo Radnička unija, donevši pravdu i slobodu siromašnima i ženama, sprečiti eksploziju sile, neizbežnu u Francuskoj, ako stvari nastave kao do sada. Do kada će šačica privilegovanih da se goji na račun bede ogromne većine? Do kada će se ropstvo, ukinuto za muškarce, za žene nastaviti? Ona je umela da bude ubedljiva; mnoge buržuje i sveštenike njeni argumenti će uveriti.

Ali u Okseru nije mogla da poseti nijedne novine, jer ih nije bilo. Grad od dvanaest hiljada duša i nijedne novine. Ovdašnji buržuji bili su debele neznalice.

U katedrali je vodila razgovor koji se završio svadom sa parohom, ocem Fortenom, debeljuškastim, proćelavim čovečuljkom plašljivih očiju, sa jakim zadahom i masnom mantijom čija je ograničenost uspela da je izbacila iz koloseka. („Ne možeš protiv svoje naravi, Florita.“)

Otišla je da potraži oca Fortena u njegovoj kući blizu katedrale i impresioniralo ju je koliko je prostrana i sređena. Služavka, jedna starica sa kopicom i kecljom, odvela ju je hramljući do sveštenikove radne sobe. Njemu je trebalo četvrt sata da je primi. Kada se pojavio, njegova zdepastost, neodređen pogled i nečistoća izazvali su joj odbojnost. Otac Forten je u tišini slušao. Trudeći se da bude ljubazna, Flora mu je objasnila razlog svog dolaska u Okser. U čemu je suština njenog projekta Radničke unije i da će taj savez cele radničke klase, prvo u Francuskoj, zatim u Evropi, a kasnije i u celom svetu, izroditi uistinu hrišćansko čovečanstvo, prožeto ljubavlju prema bližnjem. On ju je gledao s nevericom koja se pretvarala u nepoverljivost i na kraju u užas kada je Flora izjavila da će, kada se Radnička unija jednom obrazuje, delegati otići da vlastima – uključujući i samog kralja Luja



Filipa – iznesu svoje zahteve za društvenu reformu, počevši od apsolutne jednakosti prava za muškarce i žene.

„Ali to bi bila revolucija“, promrmljao je paroh štrcajući kišicu pljuvačke.

„Naprotiv“, pojasnila mu je Flora. „Radnička unija nastaje da je izbegne, da pravda pobedi bez i najmanjeg prolivanja krvi.“

U protivnom bi možda bilo više mrtvih nego 1789. Zar paroh preko ispovesti nije saznao za nedaće siromašnih? Zar nije primetio da stotine hiljada, milioni ljudskih bića rade po petnaest, osamnaest sati dnevno, kao životinje, i da im plate nisu dovoljne ni da prehrane decu? Zar on koji ih je svakodnevno slušao i gledao u crkvi nije shvatio kako su žene ponižene, maltretirane, eksploatisane od strane svojih očeva, svojih muževa, svoje dece? Njihova sudbina je bila još gora od radničke. Ako se to ne promeni, u društvu će doći do eksplozije mržnje. Radnička unija se stvarala da to predupredi. Katolička crkva bi trebalo da pomogne u toj borbi. Zar katolici ne žele mir, samilost, društvenu harmoniju? U tome se Crkva i Radnička unija sasvim podudaraju.

„Iako ja nisam katolikinja, hrišćanska filozofija i moral vode sve moje akcije, oče“, uveravala ga je.

Kada je čuo da nije katolikinja, iako jeste hrišćanka, okruglo lice oca Fortena je prebledelo. Poskočivši, hteo je da zna da li to znači da je gospođa protestantkinja. Flora mu je objasnila da nije: da veruje u Hrista, ali ne i u Crkvu, jer je, po njenom kriterijumu, katolička vera vršila pritisak na ljudsku slobodu zbog svog vertikalnog sistema. I njena dogmatska verovanja guše intelektualni život, slobodu mišljenja i naučne inicijative. Osim toga, njena učenja o čednosti kao simbolu duhovne čistote pothranjivala su predrasude koje su od žene učinile gotovo robinju.

Parohu, u početku mrtvački bledom, odjednom je udarila krv u glavu. Treptao je, smeten i uzburan. Kada je videla kako se drhteći oslanja na svoj radni sto, Flora je učitala. Izgledao je kao da će pasti u nesvest.

„Da li vi znate šta govorite, gospođo?“, promrmljao je. „Za takve ideje dolazite da tražite pomoć od Crkve?“

Da, za njih. Zar Katolička crkva ne pretenduje da bude crkva siromašnih? Zar nije protiv nepravdi, koristoljublja, eksploatacije ljudskog bića, lakomosti? Ako je sve to tačno, Crkva ima obavezu da pomogne projektu čiji je cilj da u ovaj svet donese pravdu u ime ljubavi i bratstva.

To je bilo kao govoriti zidu ili u vetar. Flora je još izvesno vreme pokušavala da objasni. Uzalud. Paroh se nije čak ni protivio njenim argumentima. Posmatrao ju je sa odbojnošću i strahom, ne krijući nestrpljivost. Na kraju je procedio da ne može da joj obeća pomoć, jer to zavisi od biskupa. Neka njemu iznese svoj predlog, iako, upozorio ju je, nije verovatno da će neki biskup potpomoći socijalne aktivnosti koje nose otvoreno antikatoličko obeležje. A ako biskup to zabrani, nijedan vernik joj neće pomoći, jer katolička pastva sluša svog pastira. „A po sensimonistima treba ojačati načelo vlasti da bi društvo funkcionisalo“, mislila je Flora, slušajući ga. „To poštovanje vlasti koje od katolika pravi automate kao što je ovaj jadnik.“

Pokušala je da se oprost od oca Fortena na lep način, nudeći mu primerak *Radničke unije*.

„Bar je pročitajte, oče. Videćete da je moj projekat prožet hrišćanskim osećanjima.“

„Neću je pročitati“, rekao je otac Forten, odmahujući energično glavom i ne uzimajući knjigu, „dovoljno mi je to što ste mi rekli da bih znao da ova knjiga nije zdrava. Da ju je možda, a da to ni sami ne znate, inspirisao sam Belzebub.“

Flora je počela da se smeje dok je vraćala knjižicu u svoju torbu.

„Vi ste jedan od onih sveštenika koji bi ponovo napunili trgove lomačama da spale sva slobodna i inteligentna bića na svetu, oče“, rekla mu je umesto pozdrava.

U hotelskoj sobi, nakon što je pojela toplu supu, napravila je bilans svog dana u Okseru. Nije bila pesimista. Ne da se ona tako lako. Nije sve bilo najbolje, ali nije bilo ni tako loše. Težak je posao biti u službi čovečanstva, Andaluzanko.

## II

### DEMON MOTRI DEVOJČICU

*Matajea, april 1892.*

Nadimak Koke mu je dala Teha'amana, njegova prva žena na ostrvu, jer prethodna, Titi Sikice, ona novozelandsko-maorska brbljivica sa kojom je prvih meseci na Tahitiju živeo u Papeteu, a zatim u Paeji, i napokon u Matajei, zapravo nije bila njegova žena, već samo ljubavnica. U to vreme svi su ga zvali Pol.

Stigao je u Papete u zoru 9. juna 1891. posle putešestvija od dva i po meseca otkako je isplovio iz Marseja, sa pristanjem u Adenu i Numeji, gde je morao da promeni brod. Kada je napokon kročio na Tahiti, upravo je napunio četrdeset tri godine. Nosio je sa sobom sve što je imao, kao da naglašava da je zauvek ostavio Evropu i Pariz: sto jardi platna za slikanje, boje, ulja i četkice, jedan lovački rog, dve mandoline, jednu gitaru, nekoliko bretonskih lula, jedan stari pištolj i malu gomilu nošene odeće. To je bio čovek koji je izgledao snažno – ali tvoje zdravlje je već bilo krišom narušeno, Pole – plavih očiju, pomalo buljavih i nemirnih, sa pravim usnama, uglavnom iskrivljenim u prezrivu grimasu i sa povijenim nosom kao mali grabljivi orao. Imao je kratku